

T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXV

TARTALOM

1. Értekezések

BARABÁS GÁBOR: A magyar királyi család címhasználata a 13. század elején a magyarországi és a pápai források tükrében	121
KÓTA PÉTER: Digitális forráskiadás	130

2. Kisebb cikkek

C. TÓTH NORBERT: A püspök és a prépost: a két Bacsikai Miklós	144
BERTÉNYI IVÁN: Járhattak-e hajók magyar lobogó alatt 1792 nyarán a dél-francia tengerparton?	147

3. Könyvismertetés

SEY GÁBOR: Pécs címeres emlékei. Házmaster '98 KFT, Pécs, 2013. 389. (ism. KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA)	151
--	-----

4. Hírek, beszámolók

Beszámoló A család a történelemben című konferenciáról (ism. DALMADI ANNA)	153
Mediévista könyvbörze újratöltve (ism. SZOVÁK MÁRTON)	155
Beszámoló a Nemesség és hatalom Közép-Európában 1918-tól napjainkig című IV. Arenberg Konferenciáról (ism. MISKI PÉTER)	157

5. Summary of Issues, 2015 (ford.: SZERÉNYI ILDIKÓ)	158
---	-----

TURUL

LXXXVIII. évfolyam

2015. 4. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
turul@mn.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SOMOGYI GYULA

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

C. TÓTH NORBERT

A püspök és a prépost: a két Bacskai Miklós*

Az egri székeskáptalan méltóságsoros okleveleit vizsgálva arra lehetünk figyelmesek, hogy a feltüntetett méltóságviselők névsorában 1498. januárjától¹ 1503. január 24-ig² (amikor is a káptalan utolsó méltóságsoros oklevele kelt), illetve egyéb forrásaink alapján 1526 augusztusáig³ az egri várban lévő Szent Péter társaskáptalan préposti címét egy Bacskai Miklós nevű személy viselte. – A prépostságot még Rozgonyi Péter egri püspök alapította 1429-ben és a társaskáptalan prépostját, aki a székeskáptalan rangsorban a 7. helyen állt,⁴ a mindenkori püspök nevezte ki és a méltóságot összekapcsolták a székeskáptalan egy kanonokságával.⁵ Valamikor az 1430-as évek második felében, Zegotha borsovai főesperes halála (1435)⁶ után a kispéposti jövedelmekhez csatolták a borsovai főesperességből származó bevételeket,⁷ így a javadalmat az 1437-ben⁸ elnyerő Stubner Miklós már együtt viselte mindkét javadalmat. A két méltóság olyannyira összeolvadt, hogy hasonlóan a másik két egri kispépost–főespereshez, itt is – egyetlen kivétellel⁹ – mindig a kispépostság címe szerepelt a káptalani méltóságsorokban. Bacskai Miklósnak mintegy három évtizeden keresztül tartó prépostságával azonban

van egy apró probléma. Ám mielőtt erről bővebben szólnék, lássuk, mit tudunk róla.

Bacskai Miklós személye jól ismert a szakirodalmi munkákban,¹⁰ aminek elsődleges oka az, hogy mind Mátyás, mind pedig II. Ulászló uralkodása idején királyi követként működött: 1488-ban, 1494–1495-ben Rómában, 1498–1499-ben Lengyelországban, míg 1501–1502-ben Franciaországban járt. Míg az első útja még afféle, a követi „tudományok” tanulásának céljára szolgálhatott,¹¹ addig a későbbi útjai már a Jagelló-kori diplomácia egyik kiemelkedő tagjaként mutatják személyét. Az egyik ügy, amelyben képviselte királyát, a korszakban a lehető legfontosabb volt: a királyi dinasztia fennmaradását szolgálta. Érthetőbben fogalmazva, Bacskai Miklós először azért járt Rómába, hogy elérje a pápánál a II. Ulászló király által Brandenburgi Borbálával, majd Mátyás özvegyével, Beatrixszal kötött korábbi házasságainak felbontását. Mint ismert, a pápa a Velencei Köztársaság hathatós támogatása, Miksa német király ellenzése dacára 1500 áprilisában semmissé nyilvánította a magyar uralkodó korábbi házasságait és így megnyitotta az utat az új feleség megtalálásához.¹² A francia uralkodóval 1501–1502-ben a házasságkötés ügyében folyó tárgyalásokban, majd az új feleség Magyarországra hozatalában Telegdi István mellett Bacskai Miklós vállalt tevékeny részt.¹³

Bacskai Miklós sikeres szolgálatának természetesen meglett a jutalma: 1488-ban, amikor először járt a Városban, még mint ungi főesperes tette azt,¹⁴ második alkalommal már mislyei prépostként¹⁵ (megtartva főesperességét) tette meg

* A szerző a Magyar Tudományos Akadémia–Hadtörténeti Intézet és Múzeum–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának tudományos főmunkatársa. A tanulmány elkészítését az OTKA K 100749. számú pályázata is támogatta.

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 38749.

² MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 210110.

³ DF 271164.

⁴ Vö. DF 209946.

⁵ Lukács Pál: A XV. századi pápák oklevelei. I–II. Bp., 1931–1938. (Olaszországi Magyar Oklevéltár I–II. Közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet.) I. 1333. sz. (1430. jan. 2.), lásd még Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivio Secreto Vaticano 1421–1536. –A magyarországi egyházmegyék javadalmainak annatai. (Edidit Iosephus Körmeny. Editionem redigerunt et indices composuerunt Kinga Körmeny et Béla Holl.) Bp., 1990. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 21.) 78. sz. (1430. márc. 13.)

⁶ Utolsó adat méltóságviselésére 1435. nov. 13-ról ismert (DL 61022.).

⁷ Vö. Böhm János: A Szent István királyról és Szent Péterről nevezett egervári prépostságok. Eger, 1899. 59–64. A szerző a 16. és 17. századi adatok alapján jutott ugyanerre a következtetésre.

⁸ DL 13087. (1437. szept. 20.)

⁹ Vö. a káptalan 1443. máj. 22-i oklevelével (DL 13725.).

¹⁰ Lásd erre összefoglalóan Főgel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp., 1913. 120.; Köblös József: Az egyházi középélet Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.) Bp., 1994. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12.) 327–328.

¹¹ Fraknói Vilmos: Mátyás király diplomatái. XIII. Bacskai Miklós. Századok. 33 (1899) 7–8.

¹² Kosáry Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp., 1978. (Gyorsuló idő) 85.

¹³ Györkös Attila: II. Ulászló házassága és a francia diplomácia. Acta Academiae Agriensis Nova series, Sectio Historiae, 39 (2012) 99.

¹⁴ Az ungi főesperességet 1484. ápr. 22. (DF 236245.) – 1496. szept. 12. (DF 248024.) között viselte.

¹⁵ A mislyei prépostság élén 1494. máj. 15. Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536) I–II. (Feltárta, szerkesztette és közreadja Lukács József, Tusor Péter, Fedeles Tamás. Szerkesztőtárs: Nemes Gábor.) Bp.–Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hunga-

az utat. Ez alkalommal, ha már ügyis Rómában tartózkodott, megpróbált kijárni magának egy újabb javadalmat, de törekvése nem járt sikerrel.¹⁶ Sokáig azonban nem kellett e felett bánkódnia, mivel 1497 folyamán, minden bizonnyal Bakóc Tamás egri püspöktől, elnyerte az egervári Szent Péter-egyház prépostságát és ezzel az új javadalmával felvértezve indult Ulászló király követeként a lengyel uralkodóhoz, Alberthez.¹⁷ Hazaérkezése után 1499 végén, 1500 legelején ismét jelentős előrelépés történt Bacskai életében: Szatmári György veszprémi püspöki kinevezésével¹⁸ megkapta az addig általa viselt óbudai prépostságot.¹⁹ Még szinte el sem foglalta új méltóságát, amikor II. Ulászló király 1500. február 24-én Losonci Zsigmond addigi zágrábi prépostot nevezte ki az óbudai egyház élére.²⁰ A kinevezés oka meglehetősen prózai volt: Bacskai Miklóst időközben a király szerémi püspöké tette, noha a püspökséget ténylegesen csak valamikor március legvégén tudta elfoglalni: a korábbi püspök, Csáki Miklós ugyanis 1500. március 25-én még e címet viselte,²¹ április 2-án azonban már mint szerémi püspök írta róla.²² Mindenesetre az árulkodó, hogy Losonci Zsigmond préposti kinevező levelét Bakóc Tamás esztergomi érsek, mint a prépostság kegyura, csak 1500. június 11-én írta át és erősítette meg.²³

Bacskai Miklós a szerémi székből rövidesen a nyitrai püspökség élére került,²⁴ amelyet két éven át viselt,²⁵ de időközben, majdnem egy éven keresztül egyúttal választott erdélyi püspök is volt.²⁶ A püspökséget azonban ténylegesen csak 1503 tavaszán vette át: a jövedelmek lefoglalására, azaz az átadás-átvétel lebonyolítására Zilahy László erdélyi kanonokot és Szencsei Ferencet küldte.²⁷ Az erdélyi püspökség élén haláláig maradt: 1504. október 5-én hosszas betegeskedés után hunyt el, amint azt a Velence történetét megírni szándékozó Marino Sanuto kivonatából tudható: e szerint Leonardo di Massaro jelentette Budáról az előbb említett napon, hogy a király nagyjából túljutott a megbetegedésén, az erdélyi püspök viszont a szokásos (értsd: kólika okozta) fájdalma közepette

meghalt és helyére Thurzó Zsigmond lesz kinevezve.²⁸ S valóban, Thurzó egy 1504. október 14-i királyi oklevél relációs jegyzetében már választott erdélyi püspökként szerepelt.²⁹

Mindezek után térjünk vissza Egerbe! Bacskai Miklós mislyei és óbudai prépostsága idején még elvben viselhette – és valószínűleg viselte is – még az egri kisprépostságot, a szerémi püspökség elnyerése után azonban erre már biztosan nem volt módja. (Arra, mint azt Szatmári György esete mutatja, külön királyi és rendi engedélyre volt szükség.³⁰) Ennek ellenére az egri kispréposti székből továbbra, sőt Bacskai Miklós erdélyi püspök előbb említett halála után is egy bizonyos Bacskai Miklós nevű személyt találunk.³¹ Feltételezhetnénk persze, s erre némi alapunk is lenne,³² azt, hogy valójában nem halt meg Miklós, hanem valamilyen oknál fogva elhagyta püspökségét és visszatért Egerbe. E feltételezés ellenében azonban, amellet, hogy mint láttuk, nincsen megszakítás az egri kispréposti méltóságviselésben, másik, eddig fel nem használt forrást is felhasználhatunk: 1500. május 2-án, amikor tehát Bacskai Miklós már biztosan a szerémi püspöki címet viselte, feltűnt Rómában egy nemes szülőktől származó, a 18. életében járó és a ferrarai egyetemen tanuló Bacskai Miklós nevű egri egyházmegyei klerikus és kérvényezte, hogy bármiféle általa elfoglalandó egyházi javadalmat szabadon megtarthasson, és egyúttal a nagyobb papi rendeket se kelljen felvennie.³³ Az idézett kérvény alapján az biztos, hogy legalább két Bacskai Miklós nevű személlyel számolhatunk az 1500-as évek fordulóján. Szerencsénkre az 1500-as években szereplő Miklósnak egy alkalommal megnevezték apját is: 1507-ben ugyanis Szabolcs megye hatósága előtt bizonyos birtokok ügyében bepanaszolták a prépostot és ekkor említi, hogy ő Bacskai Menyhért fia.³⁴ Habár az információ, mint

riae. Classis I, vol. 9–10.) I. 288. sz. – 1496. IX. 27. Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. I–IV. Közrebocsátja a római magyar történeti intézet. Bp., 1896–1908. [a továbbiakban: Mon. Vespri.] IV. 70.

¹⁶ A veszprémi Mindermentek társaskáptalan prépostságát szerette volna megkapni (vö. Mon. Vespri. 27., 70.).

¹⁷ Először 1498. január 16-án mutatható ki (DL 38749., kiadását lásd *Iványi Béla*: Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez. *Történelmi Tár*, 7 [1906.] 167.).

¹⁸ 1499. dec. 23-án már püspökként szerepel Szapolyai István nádor végrendeletében (A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek [1458–1526]. (Közreadja Neumann Tibor.) Bp., 2012. [Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak] 257.).

¹⁹ Vö. Giulio Cesare Cantelmo Egerben, 1500. febr. 3-án kelt levelével (Archivio di Stato Modena, Ambasciatori b.3/23,1 [lásd www.vestigia.hu, Infocus 1457. sz.]).

²⁰ *Köblös J.*: i. m. 303/65. sz. és 327/130. sz.

²¹ DL 98266.

²² *Fógel J.*: i. m. 107.

²³ DF 260851.

²⁴ A szerémi püspökségére az utolsó adat 1500. nov. 26-ról (Cameralia I. 311. sz.), a nyitraira az első 1501. márc. 12-ről (DL 62959.) van.

²⁵ Az utolsó adat rá 1503. márc. 15-ről (DF 246322.) van.

²⁶ Az első adat erre 1502. okt. 29-ről (DF 236675.) van.

²⁷ 1503. ápr. 10. (DF 277675.)

²⁸ Diarii di Marino Sanuto. Tomo VI pubblicato per cura di G. Berchet. Venezia, a spese degli editori, 1881. 81.

²⁹ DL 59940.

³⁰ 1500. 31. tc. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár, I. 1000–1526. évi törvénycikk. (Fordították és jegyzetekkel ellátták Nagy Gyula, Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, magyarázatokkal és utalásokkal ellátta Márkus Dezső.) Bp., 1899.

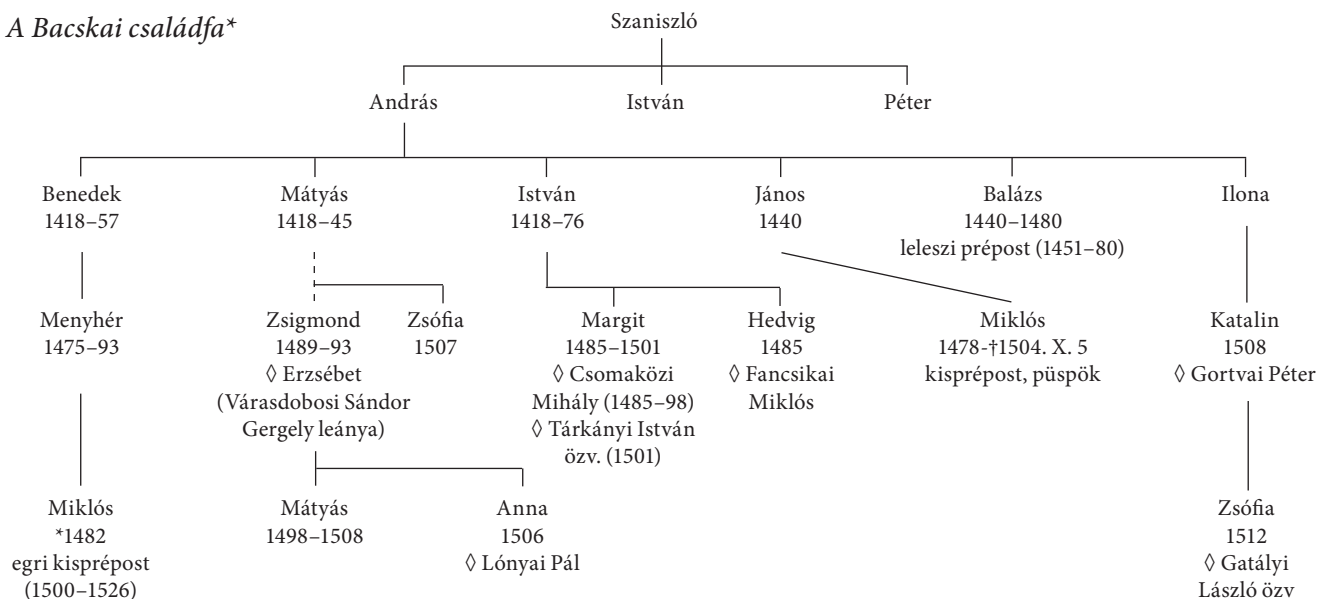
³¹ Az első adat 1500. aug. 11-ről (DF 263201.) ismert, ettől kezdve évtizedeken keresztül adatolható prépostsága: 1502. aug. 14. (DL 84014.), 1502. aug. 20. (DL 84016.), 1503. jan. 24. (DF 210110.), 1508. aug. 11. (DL 97604.), 1512. jún. 3. (DL 97637.), 1513. febr. 25. (DL 97641.), 1525. márc. 31. (DL 97714.), 1525. máj. 1. (DL 97714.), 1526. aug. 19. (DF 271164.).

³² Egy 1504. márc. 1-jei (DL 105884.) II. Ulászló király nevében kelt oklevél szerint az uralkodó a Bacskai Miklós erdélyi püspök halálával a kezére szállt pesti házat Dési Imre asztalnokmester feleségének, Anna királyné udvarhölgyének, *Benkara* Johannának adományozta. Az oklevéllel azonban amellet, hogy Bacskai Miklós még biztosan élt, más probléma is van: Imre ekkor még nem volt méltóságviselő báró, mindezek alapján az oklevelet hibás dátumúnak (az 1505-ös keltezés már megfelelő lenne) vagy hamisnak kell minősíteni.

³³ „de nobili genere ex utroque parentum procreatus est in decimo octavo aetatis anno (...) in universitate studii generalis Ferrariensis studens, ut quodcunque beneficium ecclesiasticum obtinendum libere retinere valeat, nec ad sacros ordines promoveri teneatur” – *Veress Endre*: Olasz egyetemen járt magyarországi tanulók anykönyve és iratai. 1221–1864. Bp., 1941. (Monumenta Hungariae Italica. Olaszországi Magyar Emlékek III.) 382. (ASV Suppl. vol. 1095, fol. 171.)

³⁴ *C. Tóth Norbert*: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526) Bp.–Nyíregyháza, 2003. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 53.) 757. sz. (1507. jan. 4.)

A Bacskai családja*

* Vö. Engel: Genealógia, Gútleked nem 5. Sárovarmonostori ág 8. tábla: Bacskai (Anarcsi, Tegzes). 1440: Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, IX. (Szerk. Kammerer Ernő.) Bp., 1899. 7.; 1451: DF 234322.; 1475: DL 97366.; 1476: DL 97377.; 1478: DL 97399.; 1480: DL 56094.; 1482: Veress E.: i. m. 382. (az első biztos adat 1498-ból ismert [DF 224582.]); 1485: DF 234544.; 1489: Herpay Gábor: Debrecen szab. kir. város levéltára diplomagyűjteményének regesztái. Debrecen, 1916. 225. sz.; 1493: DL 97505.; 1498: DF 224582.; Herpay G.: i. m. 242., 245. sz.; 1500: DF 263201.; 1501: DL 97559.; 1506: Herpay G.: i. m. 282. sz. 1507: Herpay G.: i. m. 283. sz.; 1508: DL 97599., 97604.; 1512: DL 97637.; 1526: DF 271164.

a későbbiekben látni fogjuk, „aranyat ér”, de így önmagában még meglehetősen kevés. Az eddig ismert, Engel Pál által összeállított Bacskai családfán csak az 1450-es évekig szerepelnek a családtagok, Menyhért névvel pedig egyáltalán nem találkozunk rajta.³⁵ Mindezek nyomán nem maradt más lehetőségem minthogy az okleveles források³⁶ alapján összeállítani a családfát és a két Miklóst elhelyezni azon. (Lásd a családfát!) Adataink alapján egyfelől biztosan állíthatom, hogy az ifjabb Miklósnak nagyapja, azaz apjának, Menyhértnek az apja az 1457-ben ungi alispánságot viselt³⁷ Benedek volt. Másfelől – némi bizonytalansággal³⁸ – kijelenthetőnek látszik, hogy az idősebb Miklós apját Jánosnak hívták,³⁹ aki az előbb emlegetett ungi alispán testvére volt.

Az 1504-ben meghalt idősebb Miklós és az 1500-ban ferrarai egyetemista ifjabb Miklós között tehát másodfokú

unokatestvéri rokonság volt, s minden bizonnyal idősebb Miklós küldte az egyetemre és fizette tanulmányait az ifjabb Miklósnak, aki nagybátyja püspöki kinevezése után elfoglalhatta annak egri kispéposti méltóságát és a továbbiakban annak jövedelméből finanszírozhatta ott tartózkodását és tanulását (egyetemi fokozatszerzéséről nem tudunk). Amíg az ifjabb Miklóst másod-unokatestvére irányíthatta egyházi pályára, addig az idősebb Miklóst nagybátyja, Bacskai Balázs leleszi prépost (1451–1479)⁴⁰ segíthette az egri székeskáptalanba. A későbbi pályáját Bakóc Tamás egri püspök, majd esztergomi érsek egyengethette mind Mátyás (ennek révén kerülhetett 1488-ban Sánkfalvi Antal nyitrai püspök mellé követársnak), mind pedig II. Ulászló király udvarában. Bacskai idősebb Miklós töretlen karrierjének azonban maga is egyik „kovácsa” volt, mivel – legalábbis Ludovicus Florinis egri püspöki kormányzó 1499. július 7-i levele szerint – nemcsak az érseknek, hanem a királynak és Hippolit egri püspöknek is elnyerte a bizalmát.⁴¹

³⁵ Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: Magyar középkori adattár. Arcanum Digitéka, CD-ROM. Bp., 2001. Gútleked nem 5. Sárovarmonostori ág 8. tábla: Bacskai (Anarcsi, Tegzes).

³⁶ Németh Péter kedves közlése szerint (amelyért ezúton is illesse köszönet) a Bacskai család levéltára vagy annak egy része a Vay család berkeszi levéltárába került; e nyomon elindulva sikerült igazolni feltételezését és megtalálni a továbbiakban idézendő, a Bacskaiakra vonatkozó okleveleket.

³⁷ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 221.

³⁸ A bizonytalanságot az okozza, hogy amikor Miklós már egyházi javadalmakat viselt, az oklevelekben egyetlen egyszer sem nevezték meg apját.

³⁹ Vö. DL 97399. (1478. dec. 21., ebben szerepel Bacskai néhai János fia, Miklós és néhai István), DF 224582. (1498. nov. 4., ebben szerepel Bacskai Miklós egri kispépost, Bacskai Menyhért fia, Miklós és Zsigmond fia, Mátyás), DL 97566. (1503. jún. 9., ebben szerepel Miklós erdélyi püspök fraterre, néhai Menyhért).

⁴⁰ 1451. nov. 14-én választották meg préposttá (Kumorovitz Bernát: A leleszi prépostság tagjai és hiteleshelyi személyzete 1569-ig. In: Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára [1134–1934]. Fejezetek a magyar premontreiek nyolcszáz éves multjából. Gödöllő, 1934. 28. [= DF 234322.]), de a leleszi konvent okleveleiben az első adatot prépostságára 1452. jan. 8-ról (DF 222465.), az utolsót 1480. febr. 8-ról (DL 56094.) ismerjük.

⁴¹ „Nicolò Boschay dimostra essere affitronato servitore di v(ostra) s(ignoria) reverendissima et ha bono credito Re e con lo archiepiscopo” – Archivio di Stato Modena, Ambasciatori b.3/21,5 (lásd www.vestigia.hu, Infocus 1451. sz.).